

Левковець Н.П.

канд. екон. наук, доцент

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Хоменко І.О.

д.е.н., професор

*Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів,
Україна*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних економічних глобальних умовах більшість підприємств працюють в умовах невизначеності та непередбачуваності. Нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні посилюють ступінь ризику прийняття рішень і функціонування підприємств загалом. В таких умовах актуалізується проблема забезпечення економічної безпеки підприємства. Це зумовлює актуальність вивчення питання економічної безпеки діяльності підприємств у сучасних умовах. Структура функціональних складових економічної безпеки підприємства складається: фінансова, політико-правова, техніко-технологічна, інформаційна, кадрова, екологічна, комерційна, силова та інтелектуальна. Принципи і системний характер забезпечення економічної безпеки підприємств являє собою створення такої системи безпеки, яка б забезпечувала захищеність підприємства. Ідентифікація стану безпеки підприємств є обов'язковою складовою управління економічною безпекою підприємств та дає можливість ідентифікувати її стан.

Економічна безпека є необхідною умовою існування будь-якого підприємства, вона забезпечує захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, ризиків та небезпек та є підґрунтям стійкого функціонування.

Підприємство повинно зберігати свою організаційну структуру, впорядковувати внутрішні зв'язки із врахуванням зовнішніх факторів впливу і, на цій основі, забезпечувати своє функціонування та розвиток.

Поняття економічної безпеки як соціального феномену пов'язане зі становленням суспільства та зародженням держави, коли потреба в захисті всіх життєзабезпечуючих складових частин суспільного укладу виступає майже на перший план. В період стародавніх цивілізацій поняття економічної безпеки зводилося більше до проблеми захисту суспільного багатства від нападу ворогів чи будь-яких інших зовнішніх посягань, а також до захисту влади, власності та майна багатих верств суспільства від внутрішніх заворушень і бунтів бідного населення.

На рівні держави термін «безпека» почав використовуватися ще у XVII–XVIII ст., коли в європейських країнах зародилася думка, що головна мета держави – досягнення всезагального благополуччя і безпеки людей. При цьому безпека передбачала два взаємопов'язаних аспекти: стан, ситуацію спокою, відсутність реальної небезпеки; матеріально-економічні і політичні умови, а також відповідні соціальні інститути, здатні його зберегти [8, с. 12]. Пануюче в той період у розвинених країнах Європи (насамперед в Англії) економічне вчення – меркантилізм – сприяло розумінню того, що військова безпека держави напряму пов'язана з рівнем її добробуту. Оскільки основним джерелом збагачення країни в XVII–XVIII ст. була торгівля, зрозуміло, що рівень економічної безпеки держави визначався її успіхом у зовнішніх торговельних відносинах.

У XIX ст. запорукою економічної безпеки країни вважалася політика протекціонізму, тобто захисту національного ринку й національних товаровиробників від іноземної конкуренції, зокрема й за допомогою високих митних бар'єрів. Прихильники даного

економічного вчення вважали, що вільна торгівля несе в собі загрозу для внутрішніх виробників, а потрапляння на ринок дешевих іноземних товарів є не що інше як зовнішня економічна агресія. Найбільш показовим у даному аспекті є досвід Великої Британії, яка наприкінці XIX ст. перебувала в залежності від імпорту продовольчих товарів, а тому масова поява в країні дешевих німецьких товарів більшістю жителів розцінювалася як загроза економічній безпеці країни, що призвело до загострення англо-німецького конфлікту і стало однією з причин Першої світової війни [2, с. 38].

Зародження поняття національної безпеки пов'язане з іменем президента США Ф. Рузвельта, який у 30-х роках XX ст. визначав її як «сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повно-цінний розвиток суспільства, життя і здоров'я всіх його громадян» [8, с. 12]. Дещо пізніше, у період Другої світової війни, акценти національної безпеки змістилися насамперед до усунення військової небезпеки та досягнення миру. А в умовах енергетичної кризи 1973 р. ключовим напрямом національної безпеки стає економічна складова.

Термін «економічна безпека» (economic security) у 30-х роках XX ст. пов'язували перш за все із безпекою окремих осіб від погіршення їх фінансового стану, причиною чого насамперед є безробіття. Тому й не дивно, що основною функцією створеного Ф. Рузвельтом Федерального комітету економічної безпеки було забезпечення економічної безпеки громадян, яке зводилося до боротьби з безробіттям.

Стійкий фундамент для становлення поняття «економічна безпека» сформувався у розвинених індустріальних країнах Заходу, які через розпад колоніальної системи зіткнулися з гострою проблемою обмеженості ресурсів і порушення зв'язків з їх постачальниками. Тогочасне розуміння економічної безпеки полягало в забезпеченні стійкого економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг для задоволення індивідуальних та суспільних потреб.

Розвиток глобалізаційних та інтеграційних процесів наприкінці XX ст. об'єктивно призвів до формування концепції міжнародної економічної безпеки. Так, у 1985 р. на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН була прийнята резолюція «Міжнародна економічна безпека», якою задекларована необхідність сприяння міжнародній економічній безпеці з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни [3, с. 13].

На теренах України в період її перебування у складі Російської імперії більш вживаними синонімами поняття «національна безпека» були «державна безпека» та «громадська безпека», під якими розумілося забезпечення громадського порядку та спокою, а також боротьба з державними злочинами.

В основі комуністичної ідеології радянського періоду лежало підпорядкування інтересів окремої особи інтересам держави. Тому й очевидно, що концепція національної безпеки була орієнтована на захист державних інтересів. У період «холодної війни» національна економічна безпека мала чітко визначений силовий відтінок, адже в умовах гонитви озброєнь термін «безпека» асоціювався більше зі зброєю, армією, розвідкою та спецслужбами.

На сучасному етапі економічного розвитку суспільства стало очевидним, що економічна безпека країни напряму залежить від її участі в зовнішній торгівлі. Досягнення значних успіхів у зовнішньоторговельних відносинах сприяє зміцненню фінансової та економічної стабільності країни. Разом із тим загрозу для національної безпеки створює зростаюча залежність країни від імпорту паливно-енергетичних і стратегічних сировинних ресурсів, продовольства, високотехнологічної продукції та зброї.

Формування понятійного апарату економічної безпеки підприємства в Україні історично пов'язане з розпадом Радянського Союзу та здобуттям незалежності. Це цілком закономірно, адже в умовах командно-адміністративної економіки, коли всі економічні процеси планувалися, регулювалися і контролювалися державою, ймовірність виникнення того чи іншого роду ризиків зводилася до мінімуму. Зважаючи на те, що у плановій економічній системі були практично відсутні такі явища, як корупція, промислове

шпигунство, недобросовісна конкуренція, рейдерство, то й потреби в забезпеченні економічної безпеки господарюючих суб'єктів майже не виникало. Також мало ймовірними були внутрішні загрози, пов'язані з низькою ефективністю чи збитковістю, адже держава шляхом надання дотацій і пільг штучно підтримувала у життєздатному стані навіть ті збиткові підприємства, які не пройшли «оздоровлення» ринком [8, с. 205].

Проте на початку 90-х років ХХ ст. разом із приватизацією, появою різних форм власності та організаційно-правових форм підприємств, економічними перетвореннями, розвитком ринкових форм господарювання і посиленням конкуренції постала проблема економічної безпеки підприємства, що на початкових етапах зводилася до захисту внутрішньої інформації від несанкціонованого доступу та збереження комерційної таємниці.

Доволі поширеним на початку 90-х років було впровадження на підприємствах дворівневої системи захисту інформації, яка спрямовувалася на захист «найбільш слабкої ланки» безпеки підприємства – його персоналу. На першому рівні захист комерційної таємниці забезпечувався службою безпеки підприємства, а на другому рівні – створенням специфічної колективної філософії та корпоративної етики на принципах «пильності й відповідальності» за допомогою засобів організаційної культури [3, с. 110].

Наприкінці ХХ ст. під впливом об'єктивних ринкових процесів питання економічної безпеки почало розглядатися під іншим кутом зору. Цьому посприяли кризові процеси у вітчизняній економіці, різке скорочення виробництва і, головне, зміна ролі держави, яка з переходом до ринкових відносин перестала виконувати функцію основного власника, інвестора і споживача. У зв'язку з цим прийшло розуміння того, що економічна безпека підприємства безпосередньо залежить від впливу зовнішнього оточення, яке априорі є мінливим та невизначеним.

Слово «безпека» має давнє походження і в перекладі з грецької означає «володіти ситуацією». Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує слово «безпека» як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [4].

Дослідження сутності та природи економічної безпеки розпочалося в останні 30 років минулого століття, коли підприємства зіткнулися з необхідністю урахування ризиків. Економічну безпеку в іноземній літературі називають *ecosecent* (*economic security of enterprise*). Слід відзначити, що стосовно визначення самого змісту поняття «економічна безпека підприємства» на сучасному етапі існує велика кількість думок [6, с. 140].

Структура економічної безпеки підприємства розмежовується на наступні складові:

- техніко-технологічна безпека;
- екологічна безпека;
- фінансова безпека;
- політико-правова безпека;
- кадрова безпека;
- інформаційна безпека;
- комерційна безпека;
- силова безпека;
- інтелектуальна безпека.

Фінансова безпека підприємства – це такий стан підприємства, що характеризується збалансованістю і якістю різних фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовує підприємство, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток фінансової системи [3].

Інтелектуальна складова – збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Головна умова забезпечення – здатність протистояти загрозам, за яких підприємство може зазнати суттєвих збитків, зниження темпів свого розвитку й зменшення капіталу [2].

Кадрова складова – наявність високоосвічених та кваліфікованих працівників, управлінського персоналу, відсутність масового відтоку фахівців, високий рівень їх підготовки [3].

Техніко-технологічна складова – наявність високого технічного та технологічного рівня виробництва, що забезпечує конкурентоспроможність товарів і послуг та підприємства в цілому та своєчасне виявлення загроз (стихійне лихо, пожежа, несанкціонований доступ на територію підприємства), виявлення протиправних дій з боку самих співробітників тощо [1].

Інформаційна складова – ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства, забезпечення захисту інформації, досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи усіх підрозділів [9].

Екологічна складова – дотримання чинних екологічних норм, мінімізація втрат від забруднення довкілля та руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан довкілля [38].

Силова складова – забезпечення фізичної та моральної безпеки персоналу підприємства, його капіталу і майна, комерційних інтересів [1].

Комерційною безпекою визнається стан, за якого ефективно здійснюються організація та управління процесами купівлі-продажу, відбувається задоволення попиту споживачів, отримується комерційний зиск, зростає рівень конкурентоспроможності її суб'єкта [2].

Політико-правова складова охоплює такі елементи організаційно-економічного спрямування: 1) аналіз загроз негативних впливів; 2) оцінку поточного рівня забезпечення; 3) планування (програму) комплексних заходів спеціалізованими підрозділами підприємства; 4) здійснення ресурсного планування; 5) планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства; 6) оперативну реалізацію програмного комплексу заходів, спрямованих на антикризове господарювання і підвищення належного рівня безпеки. Оцінювання реального стану політико-правової безпеки підприємства здійснюється за напрямками: рівень організації якості робіт з охорони цієї складової загального рівня економічної безпеки; бюджетно-ресурсне забезпечення робіт; ефективність діяльності підрозділів суб'єктів господарювання [3].

Основними системними принципами забезпечення економічної безпеки підприємств є:

- системний характер взаємодії всіх елементів підприємства (основне виробництво та допоміжне виробництво, маркетинг, фінанси тощо);
- якісне виконання намічених завдань, зорієнтованих на кінцеві результати;
- неперервність у процесі функціонування окремих систем (підсистем) та процесів підприємств;
- законне обґрунтування прийнятих рішень, які забезпечують задані кінцеві результати;
- плановий характер виконання окремих процесів підприємства;
- економічний характер та цілеспрямованість виконуваних дій;
- економічна ефективність взаємодії окремих підсистем підприємства;
- максимальне поєднання гласності та конфіденційності результатів функціонування підприємства [5, 3, 7].

Системний характер забезпечення економічної безпеки підприємств являє собою створення такої системи безпеки, яка б забезпечувала захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації різних сфер діяльності від можливих загроз, форс-мажорних обставин. Системна безпека, її складові частини, можливості, засоби повинні бути достатніми для забезпечення всіх аспектів діяльності підприємства.

Намічені завдання повинні виконуватись якісно, оскільки вони з одного боку забезпечують необхідний рівень збуту, а з іншого задані кінцеві результати.

Система безпеки повинна бути побудована таким чином, щоб вона діяла постійно, захищаючи інтереси підприємства в умовах ринку і протидії злочинцям.

Всі роботи підприємства повинні виконуватись на основі діючого законодавства. Всі заходи безпеки повинні базуватись на законодавчій базі та правовому забезпеченню функціонування підприємства. Все це дає змогу у законодавчому порядку, в значній мірі,

компенсовувати допущені недоліки та забезпечувати функціонування підприємства за заданим рівнем ефективності.

Принцип планового характеру функціонування окремих процесів забезпечує організованості та високу якість роботи підприємства. Він дозволяє кожному учаснику виробничого процесу діяти послідовно, логічно, чітко виконувати покладені на нього обов'язки і вирішувати ефективно поставлені задачі. Робота по забезпеченню безпеки підприємства виконується на основі системного підходу та заходів, що визначаються стратегією розвитку підприємства.

Принцип економічного характеру роботи підприємства передбачає високий кінцевий результат та оптимальну взаємодію окремих процесів і систем. Всі процеси носять економічний характер і зорієнтовані на умови максимізації економічного результату, який може бути оцінено через прибуток, ринкову вартість бізнесу або інші критерії у роботі підприємства.

Безпека підприємства забезпечується економічною взаємодією всіх його підсистем (маркетинг, основне виробництво, допоміжне виробництво тощо). Всі суб'єкти підприємства повинні взаємодіяти між собою чітко, а критерії оцінювання їх роботи повинні бути взаємопов'язаними і зорієнтованими на кінцевий результат (заданий прибуток від діяльності). Цей принцип передбачає встановлення ділових контактів і погодження дій із зовнішнім середовищем, у якому функціонує підприємство.

Поєднання гласності та конфіденційності. Основні заходи безпеки повинні бути відомими всім співробітникам підприємства і повинні виконуватися. Це дозволить своєчасно виявляти і попереджувати потенціальні, реальні небезпеки і загрози. В той же час цілий ряд способів, заходів, сил, методів забезпечення безпеки повинні бути законспірованими і відомі лише вузькому колу спеціалістів. Це дає змогу більш ефективно боротися як із внутрішніми, так і з зовнішніми загрозами, своєчасно попереджувати нанесення шкоди підприємству.

Безпека роботи підприємства передбачає систему рішень, які створюють умови і відповідають середовищу для отримання заданих кінцевих результатів.

Стратегія безпеки дозволяє підприємству реалізовувати систему стратегій розвитку. Це досягається за рахунок впровадження множини рішень направлених на забезпечення безпеки підприємства.

Стратегічні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства передбачають реалізацію 3 складових:

1) термінова реакція на загрози, транспортного процесу зокрема щодо втрати майна, погіршення структури персоналу тощо. У даному випадку діє принцип «загроза – відображення». Створені для вирішення цієї задачі підрозділи, служби, задіяні методи та засоби можуть послабити або попередити вплив загроз і, в той же час може виникнути ситуація, коли підприємству буде нанесено збиток;

2) прогнозування, що передбачає виявлення небезпек і загроз заздалегідь, цілеспрямоване вивчення економічної і криміногенної ситуацій як всередині підприємства, так і в навколишньому щодо нього середовищі. Залучені для вирішення цієї задачі спеціалісти, сформовані підрозділи служби безпеки дають можливість свідомо і цілеспрямовано проводити роботу по формуванню сприятливих умов для діяльності підприємства;

3) відшкодування (компенсація, відновлення) нанесеного збитку. Даний стратегічний підхід може вважатись прийнятним лише тоді, коли є збиток, або коли немає можливості реалізувати стратегічні підходи першого і другого типів.

Таким чином система економічної безпеки підприємства – це обмежена кількість взаємопов'язаних елементів, які забезпечують його безпеку і досягнення стратегічних цілей підприємств. Складовими елементами такої системи є об'єкт і суб'єкт економічної безпеки, механізм забезпечення економічної безпеки, а також практичні дії по її досягненню.

Об'єктом економічної безпеки виступає все те, на що направлені зусилля по забезпеченню економічної безпеки підприємства. [1]

Суб'єктами економічної безпеки підприємства є окремі особи, структурні підрозділи, служби, органи, відомства, які безпосередньо займаються забезпеченням безпеки підприємства. [2]

В залежності від призначення суб'єкти економічної безпеки можна поділити на 2 групи:

- 1) служби, які займаються цією діяльністю безпосередньо на підприємстві;
- 2) зовнішні органи та організації.

До першої групи відносяться ті суб'єкти, які входять до структури самого підприємства і вирішують задачі по забезпеченню його безпеки. У склад цієї групи входять:

- спеціальні суб'єкти (служба безпеки або охорона, пожежна команда, рятувальна служба);
- напівспеціальні (юридичний відділ, фінансова служба, медична частина);
- інші структурні підрозділи та персонал фірми, які залучаються до забезпечення їх економічної безпеки підприємств [5].

До другої групи суб'єктів відносяться ті, які знаходяться за межами підприємства і не підпорядковуються його керівництву. Це перш за все державні органи, які створюють умови для забезпечення економічної безпеки підприємства. До них можна віднести:

- законодавчі органи, які приймають закони, створюють правову основу діяльності по забезпеченню безпеки на рівні держави, регіону, підприємства і конкретної особи;
- виконавчі органи влади, які проводять політику безпеки та деталізують механізм безпеки;
- судові органи, які забезпечують дотримання законних прав підприємства та його співробітників;
- державні інститути які здійснюють охорону кордону, валютно – експортний, податковий, митний контроль і т. ін.;
- правоохоронні органи, які ведуть боротьбу з правопорушеннями і злочинами;
- система науково навчальних закладів, які реалізують задачі по наукових розробках проблем безпеки і підготовки кадрів [7].

Спільно з державними існують і успішно діють недержавні організації, агентства, установи. Це різні приватні охоронні і детективні фірми; аналітичні центри; інформаційні служби; навчальні, наукові і консультаційні організації тощо. Вони, як правило, за плату надають послуги по охороні об'єктів, забезпечують захист інформації, комерційної таємниці, збирають і надають інформацію про конкурентів, ненадійних партнерів тощо. Світовий досвід показує, що в основному саме недержавні організації вирішують задачі по забезпеченню економічної безпеки підприємств.

Для успішного функціонування і розвитку підприємства необхідно реалізувати стратегію економічної безпеки підприємства, під якою розуміється сукупність найбільш вагомих рішень, спрямованих на забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємств. [10]

Відповідно до вищезазначених типів стратегічних підходів можна зазначити, що два перших типи стратегій передбачають таку діяльність по забезпеченню економічної безпеки, в результаті якої не виникають загрози. В третьому випадку виникає збиток, але він компенсується діями, передбаченими відповідною стратегією.

Формування системи безпеки і перш за все створення її органів залежить від величини підприємства, його економічних, фінансових, виробничо-технічних, інформаційних, інтелектуальних, професійних, організаційних та інших можливостей [7].

Малі підприємства частіше користуються послугами зовнішніх спеціалізованих приватних організацій: консалтингових, охоронних, інформаційних та ін. До них відносяться реєстраційні палати, фірми по підбору і атестації кадрів, кредитні бюро, які надають

інформаційні послуги по діловому реноме партнерів і їх платоспроможності, центри маркетингових дослідів, приватні охоронні і детективні організації.

Середні підприємства можуть використовувати комбіновану систему безпеки. З однієї сторони, у випадку необхідності отримувати послуги від зовнішніх організацій, з іншої – активно використовувати можливості служб і підрозділів, зокрема: юридичного і фінансового відділів, відділів маркетингу, охорони, техніки безпеки, кадрів, економічного аналізу, пропускну режиму, діловиробництва. Для підвищення ефективності діяльності служб і підрозділів по захисту економічних інтересів фірми на підприємстві повинен бути створений координуючий орган або призначений один з керівників, який відповідає за економічну безпеку.

Для великого підприємства доцільно створення своєї власної служби безпеки. Як правило, всю діяльність по забезпеченню безпеки координує один з керівників підприємства. Для вироблення пропозицій і для виконання консультативних функцій може створюватися рада з безпеки. Служба безпеки може включати різні відділи, групи та підрозділи.

До найбільш важливих з них слід віднести підрозділи: охорони, режиму по роботі з кадрами, документообігу, інженерно – технічного захисту, розвідки і контррозвідки (детективна група), інформаційно–аналітичної діяльності, оперативного реагування, кризову групу.

На всіх великих і середніх підприємствах звичайно створюються автономні служби безпеки, а безпека функціонування невеликих підприємств може забезпечуватися територіальними (районними або міськими) службами, що в них підприємство наймає одного чи кількох охоронців.

Такі служби охорони, як правило, створюються при місцевих органах внутрішніх справ або при державній службі безпеки. Служба безпеки будь-якого підприємства постійно виконує певний комплекс завдань.

Головними завданнями служби безпеки для будь-якої підприємства є:

1) охорона виробничо-господарської діяльності та захист відомостей, що вважаються комерційною таємницею даної фірми (підприємства, організації);

2) організація роботи з правового та інженерно-технічного захисту комерційних таємниць фірми;

3) запобігання необґрунтованому допуску й доступу до відомостей та робіт, які становлять комерційну таємницю;

4) організація спеціального діловодства, яке унеможлиблює несанкціоноване одержання відомостей, віднесених до комерційної таємниці відповідної фірми;

5) виявлення та локалізація можливих каналів витоку конфіденційної інформації в процесі звичайної діяльності та за екстремальних ситуацій;

6) організація режиму безпеки за здійснення всіх видів діяльності, включаючи зустрічі, переговори й наради в рамках ділового співробітництва фірми з іншими партнерами;

7) забезпечення охорони приміщень, устаткування, офісів, продукції та технічних засобів, необхідних для виробничої або іншої діяльності;

8) організація особистої безпеки керівництва та провідних менеджерів і спеціалістів фірми;

9) оцінка маркетингових ситуацій та неправомірних дій конкурентів і зловмисників.

[10]. Служба безпеки підприємства завжди має бути готовою до подолання критичної (кризової) ситуації, що може постати через зіткнення інтересів бізнесу та злочинного світу. Для управління безпекою багато які підприємства створюють «кризові групи», до складу яких входять керівник підприємства, юрист, фінансист і керівник служби безпеки. Головна мета діяльності «кризової групи» — протидіяти зовнішнім загрозам, ризикам та небезпекам для безпеки підприємства.

Ресурси, які використовуються, діляться на декілька груп: фінансові, кадрові, організаційні, матеріально – технічні, інформаційні, правові, інтелектуальні. За їх допомогою

вирішуються задачі по забезпеченню безпеки. Так, за допомогою технічних засобів, таких як відео-, радіоапаратура, охоронно – пожежні системи, вирішуються задачі по спостереженню за об'єктами. За допомогою організаційних заходів створюються спеціальні підрозділи, зони безпеки, спеціальні пости і т. ін. [169]

Таким чином, економічна безпека підприємства призначена на основі ефективного використання корпоративних ресурсів, створити умови для успішного функціонування підприємства, своєчасно знайти і максимально послабити дію різних небезпек і загроз в умовах конкуренції і господарського ризику.

Ідентифікація стану економічної безпеки підприємств є обов'язковою складовою управління економічною безпекою підприємств та дає можливість ідентифікувати як загальний стан економічної безпеки, так і основні загрози за її функціональними блоками.

Методика ідентифікації економічної безпеки підприємства передбачає обґрунтування наступних елементів:

- функціональні блоки економічної безпеки підприємства та система абсолютних та відносних показників (одиничних параметрів), що характеризують їх стан;
- норми кількісних характеристик одиничних параметрів складових економічної безпеки підприємства;
- вагові коефіцієнти функціональних блоків за ознакою їх пріоритетності у забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Ураховуючи умову формування всіх функціональних блоків показників ідентифікації стану економічної безпеки, визначення індексу економічної безпеки підприємства ($I_{\text{екон.безп.}}$) слід здійснювати за формулою:

$$I_{\text{екон.безп.}} = \sum_{i=1}^y a_i I_{\text{сп.}i} \quad (1)$$

де a_i – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску i -ої групи показників в інтегральний індекс економічної безпеки підприємства;

$I_{\text{сп.}i}$ – інтегральний індекс i -ої групи показників.

На основі результатів досліджень, врахувавши їх неточності, пропонується складові елементи системи діагностики економічної безпеки підприємства (рис. 1).

Розглядаючи безпеку як полярне поняття до терміну "небезпека", необхідно визначитись з такими проміжними елементами як ризик та загроза, і розмістити у напрямку інтенсивності їх дії на стан економічної безпеки підприємства. При цьому ризик виступає як можливість формування передумов для негативного впливу факторів на економіку підприємства, а загроза виникає у тому випадку, коли відбувається безпосередня дія негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта, порушуючи його рівновагу. Отже, пропонуємо систему діагностики стану економічної безпеки підприємства, яка включає основні складові елементи в наступній послідовності: «економічна безпека підприємства — економічний ризик підприємства – економічна загроза підприємства – економічна небезпека підприємства» [4].

Рис. 1. Складові елементи системи діагностики економічної безпеки підприємства

Розглянемо поняття елементів системи діагностики економічної безпеки підприємства:

— економічний ризик підприємства – ймовірність виникнення несприятливої ситуації в економіці підприємства;

— економічна загроза підприємства – це існування негативних чинників, які здійснюють дестабілізуючий вплив на функціонування економіки підприємства, порушуючи її стійкість;

— економічна небезпека підприємства — це такий стан, за якого відбувається вплив дестабілізуючих чинників на економіку підприємства, внаслідок чого нищиться його економічний потенціал, втрачається здатність до самовідтворення та захисту, що призводить до банкрутства підприємства. [6].

Найбільш важливою складовою частиною системи економічної безпеки суспільства є безпека первинної економічної ланки — підприємства. В Україні активно проводиться приватизація і сьогодні більшість фірм і підприємств має статус приватних. Вони, в свою чергу, є об'єктами підвищеної уваги злочинних осіб тому, що не мають такої міцної і розвинутої системи захисту, як державні структури.

Приватна власність зобов'язує підприємців займатися економічним захистом, справою, яка ще кілька років тому була виключно прерогативою спеціальних державних установ. На сьогоднішній день, ані закон про підприємство, ані закон про підприємництво або про господарчі товариства чітко не визначають, хоча й не забороняють права підприємства на власну економічну безпеку.

Існує велика кількість ризиків, які пов'язані як з внутрішніми, так і з зовнішніми факторами. В ході матеріальних, фінансових, інформаційних, кадрових та інших зв'язків виникає обмін, споживання і переміщення сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, станків, машин, обладнання, інвестицій, технологій, грошових засобів, готової продукції (товарів і послуг). Всі ці зв'язки і відносини виникають у конкретних політичних, соціально – економічних, природно – кліматичних та інших умовах, які склалися як в масштабах всієї країни, так і на рівні певного конкретного регіону. Саме конкретна ситуація в тому або іншому населеному пункті, регіоні, де діє підприємство, може суттєво впливати на результати господарської діяльності.

В умовах конкуренції (добросовісної або недобросовісної) будь-який з потоків може бути призупинений або порушений, відповідно діяльність підприємства постійно піддається небезпеці.

Порушення каналів зв'язку може виникнути через одну з наступних причин:

– різка зміна навколишнього середовища, яка змушує підприємство переглянути умови договору або контракту (зміна цін на паливе та рухомий склад, податкове законодавство, соціально – політична ситуація і т. ін.);

– поява більш вигідних пропозицій (більш рентабельний договір, більш привабливі умови роботи);

– зміни між особових відносин між керівниками;

– зміни фізичних умов переміщення товарних, фінансових і трудових ресурсів (аварії, зміни митних умов, наявність пального та запасних частин, виникнення нових кордонів або регіональних відносин) [10].

Суттєвий вплив на безпеку підприємства мають і такі обставини як стан міжнародних, релігійних, етнополітичних, територіальних суперечок і конфліктів, сепаратистські настрої окремих керівників, протиріччя між федеральними і регіональними органами, особливо з питань їх компетенції і відповідальності.

Підприємницька активність багато в чому залежить від відсоткових ставок по кредитах національного банку, від рівнів інфляції, від надання транспортних послуг, конкурентоспроможності транспортної роботи і т. ін.

Сучасна теорія конкурентоспроможності дозволяє підприємству зважено підійти до забезпечення його економічної стійкості і безпеки. Підприємство повинно враховувати фактичний стан справ на ринку транспортних послуг і на основі цього визначати свою поведінку, розробляючи відповідні управлінські рішення.

На основі прийнятих управлінських рішень здійснюється сегментація ринку послуг. Сегментація ринку здійснюється з метою максимального забезпечення запитів споживачів послуг, прибутковості і економічної безпеки підприємства.

Необхідними умовами сегментації є поділ ринку на ті, або інші види діяльності. При цьому потрібно враховувати такі умови:

- ступінь захищеності сегментів від конкуренції;
- наявність контакту з сегментом;
- наявність інформації про даний сегмент (його характеристика, особливості і т. ін.);
- спроможність підприємства приймати рішення з урахуванням вимог технології виконання послуг.

До основних критеріїв сегментації ринку ставляться такі вимоги:

- можливість кількісного виміру;
- спроможність відбивати диференціацію наданих послуг;
- проводити декомпозицію ринку з метою виявлення найбільш ефективних умов роботи;
- управляти ефективністю роботи підприємства при визначенні безпеки поведінки підприємства на ринку послуг звертається увага на стратегію поведінки основних конкурентів.

Стратегію забезпечення економічної безпеки можна будувати спираючись на стан підприємства, рівень конкуренції на ринку, прибутковість підприємства, організацію роботи з клієнтами, тарифну політику, якість надання послуг і т. ін. Якість надання послуг виступає одним з основних ринкових чинників прибутковості, конкурентоздатності і відповідно економічної безпеки. Ринкові чинники служать діючими засобами забезпечення економічної безпеки.

Розглядаючи економічну безпеку як один із видів забезпечення безпеки підприємства, необхідно зазначити, що вона займає провідне місце серед всіх інших видів безпеки. У зв'язку із цим дедалі більшої актуальності набуває проблема економічної безпеки підприємств та її моніторинг.

Економічна безпека підприємства призначена на основі ефективного використання корпоративних ресурсів, створити умови для успішного функціонування підприємства, своєчасно знайти і максимально послабити дію різних небезпек, ризиків і загроз в умовах конкуренції і господарського ризику.

Забезпечення економічної безпеки залежить від стійкості підприємства до загроз і небезпечних зовнішніх і внутрішніх факторів. Щоб запобігти негативним наслідкам загроз чи небезпеки або мінімізувати вплив таких економічних небезпек, необхідно заздалегідь продумати, які методи та заходи будуть вжиті для виявлення ризикових ситуацій та усунення їх причин на початку роботи. їх виникнення. При виборі методів і підходів для подолання негативних наслідків загроз і небезпек необхідно враховувати різні складові економічної безпеки підприємства.

Основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності та ефективності є: забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей; попередження кризових ситуацій, загроз, небезпек і ризиків.

Безпека роботи підприємства передбачає систему рішень, які створюють умови і відповідають середовищу для отримання заданих кінцевих результатів.

Стратегія безпеки дозволяє підприємству реалізовувати систему стратегій розвитку. Це досягається за рахунок впровадження множини рішень направлених на забезпечення безпеки підприємства.

Ідентифікація стану економічної безпеки підприємств обов'язковою складовою управління економічною безпекою підприємств та дає можливість ідентифікувати як загальний стан економічної безпеки, так і основні загрози за її функціональними складовими:

фінансова, політико-правова, техніко-технологічна, інформаційна, кадрова, екологічна, комерційна, силова та інтелектуальна.

Список використаних джерел

1. Гичева Н. Діагностика економічної безпеки підприємства. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. 2004. Вип. 247. Т. IV. с. 634–636.
2. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живко З. Б. та ін. Київ : Правова єдність, 2009. 544 с.
3. Іванюта Т. М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
4. Levkovets, N., Pchenko, V., Boiko, S., Masalitina, V., Tesliuk, N. (2023). Risk-Oriented Approach to Financial Security of Motor Transport Enterprises. In: Alareeni, B., Hamdan, A. (eds) Explore Business, Technology Opportunities and Challenges After the Covid-19 Pandemic pp. 1078–1094
5. Логутова Т. Г., Нагаєвський Д. І. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2011. Т.2. С. 204–207.
6. Socially competent management of corporations in a behavioral economy: Collection of scientific papers / resp. ed Konstantin Pavlov, Elena Pavlova, Ludmila Shostak, Tatiana Bukoros, Josef Zyatko, 2021. European institute of further education, Podhájska, 2021. p. 256, Chapter I.
7. Socially competent management of corporations in a behavioral economy: Collection of scientific papers/resp. ed. Ondrej Mikulaš, Kostiantyn Pavlov, Karol Viktor, Olena Pavlova, Ladislav Viera, Ludmila Shostak, Anton Milan, Alla Lyalyuk. European institute of further education, Podhájska, 2021, Chapter I., 189 p.
8. Ткачук Г.Ю. Еволюція підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства. Молодий вчений. 2015. № 2(17). с. 110–113.
9. Transformation of economy, finance and management in modern conditions: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022, 540 p.
10. Фоміна М.В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 140 с.
11. Хоменко І.О. Економічна безпека транспортних кластерів Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки: колективна монографія. Ніжин, 2015. С. 426-438.
12. Хоменко І.О., Садчикова І.В., Колоток М.О. Контролінг як інструмент підтримки достатнього рівня економічної безпеки та конкурентоспроможності промислового підприємства. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 2 (26). С. 25-36.
13. Хоменко І.О., Концева В.В., Бойко Н.В. Методичні аспекти превентивного антикризового управління та оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання. Фінансові дослідження. 2016. № 1 (1). С. 105-117.